

ŁARYSA SZELESTAK

 <https://orcid.org/0000-0001-8673-3931>

Lwowski Uniwersytet Narodowy im. Iwana Franki

Ustanowienie sowieckiego systemu przysposobienia obronnego w cywilnych szkołach wyższych we Lwowie (1944-1961)

Sowiecki system przysposobienia obronnego cywilów (szkolenia wojskowego) we Lwowie rozwinął się wskutek powrotu władz okupacyjnych w ostatnim okresie wojny niemiecko-sowieckiej. Wraz z odnowieniem wyższych szkół w 1944 r., zgodnie z uchwałą Rady Komisarzy Ludowych ZSRS № 413 z 13 kwietnia 1944 r.¹ i zarządzeniem zastępcy ludowego komisarza obrony ZSRS № 75 z 30 maja 1944 r.² w cywilnych szkołach wyższych (вищий навчальний заклад, ВНЗ) w Związku Sowieckim wprowadzono obowiązkowy program szkolenia wojskowego oficerów rezerwy. By wdrożyć tę innowację, w szybkim tempie tworzono katedry wojskowe na uczelniach.

Celem niniejszego artykułu jest kompleksowe zbadanie aspektów ustanowienia systemu przysposobienia wojskowego w cywilnych wyższych szkołach we Lwowie w okresie powojennym. Z tak zakreślonego celu wynikają następujące zadania: należy szczegółowo prześledzić, jak formował się system wyższego szkolnictwa wojskowego na bazie uczelni cywilnych; przeanalizować podstawę prawną tego zagadnienia, scharakteryzować system kierownictwa i kontroli katedr wojskowych, nakreślić schemat doboru kadry zawodowej w katedrach wojskowych i podjąć się badania

¹ Постановление СНК СССР № 413 от 13. 04. 1944 г. „О военной подготовке студентов высших учебных заведений”, [on-line:] http://militera.lib.ru/docs/da/nko_1943-1945/10.html (dostęp: 10 XI 2020).

² Приказ заместителя Народного комиссара обороны СССР № 75 от 30. 05.1944 г. „О военной подготовке студентов высших учебных заведений”, [on-line:] http://militera.lib.ru/docs/da/nko_1943-1945/10.html (dostęp: 10 XI 2020).

prozopograficznego składu oficerskiego katedr; scharakteryzować specyfikę nauczania wojskowego i profile szkolenia studentów, szczegółowo przestudiować czynniki i mechanizmy reformowania i likwidacji katedr wojskowych na licznych uczelniach we Lwowie.

W pierwszej kolejności warto odnotować, że zagadnienie przysposobienia wojskowego w cywilnym szkolnictwie wyższym w historiografii nie znajduje znacznego odzwierciedlenia. Problematyka ta została niedostatecznie przebadana i jedynie fragmentarycznie opisana w literaturze historycznej. W niniejszym artykule wykorzystano pracę rosyjskiego historyka Siergieja Filkowa³ i materiały z sowieckiej encyklopedii wojskowej⁴.

Bazę źródłową artykułu stanowią liczne materiały archiwalne oraz dokumenty o charakterze prawnym i normatywnym. W pracy wykorzystano przede wszystkim niepublikowane materiały Państwowego Archiwum Obwodu Lwowskiego: fond P-4 Lwowskiego Komitetu Miejskiego Komunistycznej Partii Ukrainy, w którym mieszczą się dokumenty katedr wojskowych; fond R-119 Lwowskiego Uniwersytetu Państwowego, zawierający dokumenty katedry wojskowej; fond R-120 Lwowskiego Instytutu Politechnicznego, zwłaszcza sprawozdania z prac uczelni oraz dokumenty katedry wojskowej; fond R-184 Lwowskiego Instytutu Handlowo-Ekonomicznego; fond R-1917 Lwowskiego Instytutu Rolno-Gospodarczego oraz fond R-2052 Ukraińskiego Instytutu Poligraficznego. W pracy wykorzystano niepublikowane materiały archiwalne lwowskich szkół wyższych, a przede wszystkim – by przeprowadzić analizę prozopograficzną składu osobowego katedr wojskowych – przebadano państwowe formularze zatrudnienia kadry dydaktycznej znajdujące się w archiwach Lwowskiego Uniwersytetu Narodowego im. Iwana Franki, Uniwersytetu Narodowego „Politechnika Lwowska”, Lwowskiego Narodowego Uniwersytetu Rolniczego i Lwowskiego Państwowego Uniwersytetu Kultury Fizycznej im. Iwana Boberśkiego; ponadto przeanalizowano sprawy osobowe oficerów zatrudnionych w katedrach wojskowych Lwowskiego Uniwersytetu Państwowego, Lwowskiego Instytutu Rolno-Gospodarczego i Lwowskiego Państwowego Instytutu Kultury Fizycznej.

Należy zwrócić uwagę na to, że w przypisach podano odwołania do fragmentów dokumentów normatywnych i prawnych, które nie są dostępne, ponieważ zostały utajnione, ale występują w korespondencji między wyższymi szkołami a ministerstwami. Są to wyciągi z rozporządzeń i uchwał, na podstawie których sformowano katedry wojskowe.

W artykule wykorzystano dokumenty normatywne i prawne, a mianowicie uchwały Rady Komisarzy Ludowych ZSRS oraz Rady Ministrów ZSRS, prawo ZSRS i rozporządzenia ministerstw, które dotyczyły formowania i działalności katedr wojskowych, przysposobienia wojskowego studentów w cywilnych szkołach wyższych oraz reformy systemu szkolenia wojskowego.

³ С. Фильков, Система военной подготовки в гражданских вузах. Теория и практика функционирования и совершенствования. Монография, Москва 2002, s. 229.

⁴ А. Попов, Кафедры военные в гражданских высших учебных заведениях, [w:] Советская военная энциклопедия в 8 т., т. 4: К-Л, Москва 1977, s. 126-127.

Formacja sowieckiego szkolenia wojskowego

W okresie powojennym w nowo utworzonym w Zachodniej Ukrainie Lwowskim (a od 1946 r. Karpackim) Okręgu Wojskowym powołano Urząd Przysposobienia Pozawojskowego (Управління позавійськової підготовки), który był odpowiedzialny za nauczanie studentów w katedrach wojskowych.

Do 1961 r. katedry wojskowe funkcjonowały w 14 szkołach wyższych na terytorium Karpackiego Okręgu Wojskowego, z czego 8 we Lwowie. Działały one z pewnymi przerwami na Lwowskim Uniwersytecie Państwowym w Instytucie Politechnicznym, Instytucie Handlowo-Ekonomicznym, Instytucie Weterynaryjnym, Instytucie Rolno-Gospodarczym (od 1947 r.), Instytucie Technologii Leśnej, Instytucie Medycznym, Instytucie Poligraficznym (1945-1947⁵, 1956-1961⁶), Instytucie Technologicznym (do 1949 r.⁷) oraz Instytucie Kultury Fizycznej⁸.

Referaty oświatowe komisariatów ludowych powołały przy urzędach oddziały szkolenia wojskowego. Profil przysposobienia wojskowego w każdej szkole wyższej oraz program nauczania wojskowego był zatwierdzony w Komisariacie Ludowym Obrony i Komitecie ds. Szkolnictwa Wyższego przy Radzie Komisarzy Ludowych ZSRS⁹. W późniejszym czasie katedry wojskowe kierowały się rozkazami i dyrektywami ministrów szkolnictwa wyższego i średniego oraz obrony ZSRS, naczelnika Głównego Zarządu Politycznego Armii Czerwonej i Marynarki Wojennej ZSRS, a także instrukcjami odpowiednich dowódców poszczególnych sił zbrojnych i rozkazami komendantów okręgów wojskowych (w zależności od lokalizacji danej szkoły wyższej)¹⁰.

Bezpośrednie kierownictwo i kontrolę jakości procesu kształcenia w katedrach wojskowych sprawowali:

- kierownicy katedr wojskowych i naczelnicy jednostek szkoleniowych w tychże katedrach;
- dyrektorzy¹¹ lub rektorzy szkół wyższych, ich zastępcy i naczelnicy jednostek dydaktycznych na uczelniach (hospitowali zajęcia);

⁵ Zgodnie z rozporządzeniem Rady Ministrów ZSRS № 115733-p z 26 października 1947 r. i rozkazem ministra szkolnictwa wyższego ZSRS № 1627/47 z 4 listopada 1947 r. w Ukraińskim Instytucie Poligraficznym zawieszono przysposobienie wojskowe studentów i zlikwidowano katedrę wojskową. Державний архів Львівської області (dalej: ДАЛО), ф. Р-2052: Український поліграфічний інститут, оп. 1, спр. Історична довідка, арк. 3.

⁶ ДАЛО, ф. Р-2052, оп. 1, спр. Історична довідка, арк. 6: Наказ інституту № 72 від 18 березня 1961 р. „Про ліквідацію військової кафедри”.

⁷ Pod koniec 1948 r. i w 1949 r. rozwiązano katedrę wojskową, ponieważ Instytut Technologiczny wszedł w skład Lwowskiego Instytutu Politechnicznego. ДАЛО, ф. П-4: Львівський міський комітет Компартії, оп. 1, спр. 315, арк. 22.

⁸ Ibidem.

⁹ С. Фильков, *op. cit.*, s. 12.

¹⁰ А. Попов, *op. cit.*, s. 127.

¹¹ Do 1961 r. kierownikami instytutów byli dyrektorzy, stanowisko rektora ujednociono dla wszystkich szkół wyższych na podstawie Postanowienia Rady Ministrów ZSRS № 251 z 21 marca 1961 r. „W sprawie zatwierdzenia regulaminu o szkołach wyższych w ZSRS”. Zob. *Постановление Совета*

- rady naukowe szkół wyższych, których członkami byli kierownicy katedr wojskowych;
- inspektorat Urzędu Wyższej Oświaty Wojskowej Sztabu Generalnego Wojsk Lądowych i Urząd Szkolnictwa Wyższego przy Radzie Ministrów ZSRS;
- przedstawiciele Ministerstwa Ochrony Zdrowia ZSRS;
- okręgowy wydział szkolnictwa wyższego oraz wydziały okręgu według profilu przygotowania¹².

Prozopografia oficerów zatrudnionych w katedrach wojskowych we lwowskich szkołach wyższych

Zgodnie z profilem nauczania kierownictwo Karpackiego Okręgu Wojskowego zdecydowało o składzie oficerskim. Obsadzenie katedr wojskowych w szkołach wyższych odbywało się według dość złożonego schematu: oficerów, którzy byli w dyspozycji okręgu wojskowego, kierowano do katedry wojskowej na polecenie dowódcy odpowiedzialnego za określony profil wojsk Sił Zbrojnych ZSRS oraz ministra, któremu podlegała dana szkoła; dopiero po tym administracja uczelni przygotowywała decyzję o włączeniu wykładowcy w skład katedry wojskowej.

Opracowano dane biograficzne oficerów zatrudnionych w katedrach wojskowych pięciu szkół wyższych Lwowa z okresu 1944-1961. W sumie analiza objęła 119 oficerów katedr wojskowych Lwowskiego Uniwersytetu Państwowego, Instytutu Politechnicznego, Instytutu Handlowo-Ekonomicznego, Instytutu Rolno-Gospodarczego i Instytutu Kultury Fizycznej. Na jej podstawie wyłania się następujący obraz: absolutną większość stanowili mężczyźni – 118 osób, była tylko jedna kobieta, przy czym nie miała ona stopnia oficerskiego i wykładała przygotowanie medyczne na uniwersytecie. Według narodowości było tam: 69 Rosjan, co stanowiło 58% składu, 31 Ukraińców (26%), 12 Żydów (10%), 4 Białorusinów, 2 Ormian i 1 Lezgin. Spośród 119 wykładowców 98 osób było członkami Wszechzwiązkowej Komunistycznej Partii (bolszewików) / Komunistycznej Partii Związku Sowieckiego. Średni wiek objęcia posady w katedrze wojskowej w szkolnictwie wyższym wahał się między 37 a 44 latami.

Zdecydowana większość wykładowców miała wyższe wykształcenie: 65 osób ukończyło wyższą szkołę wojskową, 42 osoby posiadały wyższe wykształcenie specjalistyczne lub medyczne, średnie wojskowe lub specjalistyczne miało 8 osób, 5 osób zaś miało ukończyło tylko szkołę średnią¹³. Niski poziom edukacyjny oraz moral-

Министров СССР № 251 от 21. 03. 1961 г. „Об утверждении положения о высших учебных заведениях СССР”, [on-line:] <http://docs.cntd.ru/document/9053534> (dostęp: 20 IX 2020).

¹² ДАЛО, ф. П-4, оп. 1, спр. 315, арк. 34.

¹³ Zob. Архів Львівського національного університету імені Івана Франка (dalej: Архів ЛНУ ім. І. Франка), ф. Р-119: Львівський державний університет імені Івана Франка, оп. 3, спр. 1, арк. 7; спр. 29, арк. не вказ.; спр. 30, арк. 4; спр. 143, арк. 102; спр. 161, арк. 105-107; спр. 173, арк. 99; Архів Національного університету „Львівська політехніка” (dalej: Архів НУ „ЛП”), ф. Р-120: Львівський політехнічний інститут, оп. 31-л, спр. 1, арк. 23; спр. 2, арк. 23; спр. 5, арк. 23; спр. 10, арк. 23; спр. 15, арк. 18; спр. 20, арк. 49; спр. Контрольный список научных работников на 1 ок-

ny wykładowców badanych katedr dostrzega się zwłaszcza w pierwszych latach po wojnie¹⁴. Zdarzały się wypadki przerywania zajęć przez oficerów¹⁵, nietaktownego zachowania, przychodzenia do pracy w stanie nietrzeźwości oraz skandale pracowni-
cze¹⁶. Do lat 60. XX w. stopień edukacji wśród oficerów wzrósł, niemal wszyscy mieli już wyższe wykształcenie, a administracja na uczelniach kontrolowała dyscyplinę w katedrach wojskowych.

Należy zauważyć, że dla wielu oficerów praca w katedrach wojskowych w szko-
łach wyższych Lwowa była postrzegana jako możliwość pozostania w mieście i po-
prawienia swojego materialnego lub życiowego położenia. Wykładowcy, a zwłaszcza
kierownicy katedr, otrzymywali mieszkania w centralnej części miasta i przywozili
tam swoje rodziny¹⁷, choć nie wszystkim udawało się pozostać ze względu na częstą
rotację kadr.

Organizacja nauczania studentów w katedrach wojskowych

Specyfika nauczania w katedrach wojskowych polegała na prowadzeniu zajęć sta-
cjonarnych (kurs teoretyczny) oraz praktycznych na spotkaniach obozowych¹⁸.

Szkolenie wojskowe studentów obejmowało 450 godzin dla uczelni z 5-letnim
programem nauczania, a spotkania obozowe organizowano po 2 i 4 roku; oraz
360 godzin w szkołach wyższych z 4-letnim programem, gdzie z kolei studenci po
1 i 3 roku stażowali w wojsku. Obozy zazwyczaj odbywały się w okresie letnich wa-
kacji i początkowo trwały tylko 20 dni. Przystosowanie wojskowe w instytutach na-
uczycielskich obejmowało 150 godzin bez odbywania spotkań obozowych przez stu-
dentów¹⁹. Warto podkreślić, że pod koniec 1947 r. przystosowanie wojskowe zostało
całkowicie zlikwidowane w instytutach zarówno pedagogicznych, jak i nauczyciel-
skich, a także w Ukraińskim Instytucie Poligraficznym na podstawie Rozkazu mini-
stra szkolnictwa wyższego ZSRS i głównodowodzącego wojsk lądowych sił zbrojnych
Związku Sowieckiego № 1627/47 z 4 listopada 1947 p. (m. Moskwa) pt. „W sprawie

тября 1961 г., арк. 56; спр. 240, арк. 119; Архів Львівського національного аграрного універси-
тету (dalej: Архів ЛНАУ), ф. Р-1917: Львівський державний сільськогосподарський інститут,
оп. 22, спр. 2, арк. 2; оп. 22 о/с, спр. 6, арк. 10 зворот.; оп. Відділ кадрів, спр. 21, арк. 1-8; спр. 12,
арк. 3-6; спр. 4, арк. не вказ; ДАЛО, ф. Р-184: Львівський торговельно-економічний інститут,
оп. 2, спр. 72, арк. 12-13; Архів Львівського державного університету фізичної культури імені
Івана Боберського (dalej: Архів ЛДУФК ім. І. Боберського), ф. Р-2070: Львівський інститут фізич-
ної культури, оп. Відділ кадрів, спр. Штатний формуляр преподавательского персонала на 1947-
1948 уч. г., арк. 5; спр. Штатний формуляр преподавательского персонала на 1948-1949 уч. г.,
арк. 19; оп. 8, спр. 612, арк. 32; спр. 684, арк. 59; оп. 1 л-с, спр. 4643, арк. 195.

¹⁴ Архів НУ „ЛП”, ф. Р-120, оп. 4, спр. 8, арк. 41.

¹⁵ Ibidem, арк. 285.

¹⁶ Ibidem, арк. 324.

¹⁷ Архів ЛНУ ім. І. Франка, ф. Р-119, оп. 1 о/с, спр. 4254, арк. 29 зв.; спр. 2442, арк. 5 зв.;
спр. 4225, арк. 5 зв.

¹⁸ *Постановление СНК СССР № 413...*

¹⁹ Ibidem.

zniesienia przysposobienia wojskowego w wielu szkołach wyższych” („Про скасування військової підготовки студентів в низці вищих навчальних закладів”)²⁰.

Na tych uczelniach, gdzie przysposobienie wojskowe pozostało, co roku w trakcie wiosennej sesji egzaminacyjnej studenci prócz egzaminów z przedmiotów zawodowych zdawali jeszcze egzamin z przysposobienia wojskowego²¹. Studenci, którzy szybko zdali egzaminy z przeszkolenia wojskowego i ukończyli szkołę wyższą, otrzymywali stopień oficera rezerwy²².

Generalnie na lwowskich uczelniach w latach 1944-1961 studenci uczyli się w następujących profilach przysposobienia wojskowego:

- na Lwowskim Uniwersytecie Państwowym: oficerowie artylerii (od 1944 r.)²³, oficerowie radiołączności, oficerowie specjalnej propagandy (1958-1959)²⁴ i pielęgniarce rezerwy (od 1944 r.)²⁵;
- na politechnice studenci uczyli się według technicznych specjalności, które były maksymalnie zbliżone do cywilnego zawodu studenta: oficerowie rezerwy wojsk zmotoryzowanych, łączności (od 1944 r.)²⁶, służby zaopatrzenia w paliwo i smary (ПММ), służby artyleryjsko-topograficznej (1948-1949)²⁷, oficerowie rezerwy radiotechnicznych środków wykrywania i naprowadzania oraz cyklu obsługi ciągników (1953-1954)²⁸;
- w Instytucie Medycznym i Instytucie Weterynaryjnym przygotowywano oficerów odpowiednio do służby medycznej i weterynaryjnej;
- w pozostałych instytutach przygotowywano oficerów rezerwy wojsk inżynierskich²⁹, w cyklu ogólnowojskowym³⁰, kierowców oddziałów samochodowych i strzelców zmotoryzowanych³¹.

²⁰ Rozkaz wypełniał rozporządzenie Rady Ministrów ZSRS zgodnie z warunkami Postanowienia Rady Ministrów № 170 z 29 stycznia 1947 r. „W sprawie likwidacji przysposobienia wojskowego studentów instytutów pedagogicznych i nauczycielskich, Moskiewskiego i Leningradzkiego Instytutów Bibliotecznych, Moskiewskiego i Ukraińskiego Instytutów Poligraficznych, Moskiewskiego Instytutu Historyczno-Archivalnego, Moskiewskiego Instytutu Literackiego i we wszystkich szkołach wyższych systemu Komitetu ds. sztuki przy R[adzie]M[inistrów] ZSRS” („Про скасування військової підготовки студентів педагогічних і учительських інститутів та Московського і Ленінградського бібліотечних інститутів, Московського і Українського поліграфічного інститутів, Московський історико-архівний інституту, Московського літературного інституту і у всіх вищих навчальних закладах системи Комітету у справах мистецтва при РМ СРСР”). ДАЛО, ф. Р-2052, оп. 1, спр. 8, арк. 66.

²¹ *Постановление СНК СССР № 413...*

²² А. Попов, *op. cit.*, s. 127.

²³ ДАЛО, ф. Р-119, оп. 23, спр. 11, арк. 9.

²⁴ ДАЛО, ф. Р-119, оп. 23, спр. 267, арк. 26.

²⁵ ДАЛО, ф. Р-119, оп. 23, спр. 11, арк. 9.

²⁶ ДАЛО, ф. Р-120, оп. 5, спр. 2, арк. 63.

²⁷ ДАЛО, ф. П-4, оп. 1, спр. 315, арк. 59.

²⁸ ДАЛО, ф. Р-120, оп. 12, спр. 139, арк. 162-237.

²⁹ ДАЛО, ф. П-4, оп. 1, спр. 187, арк. 26.

³⁰ ДАЛО, ф. Р-2052, оп. 6, спр. 41, арк. 6.

³¹ Архів ЛНАУ, ф. Р-1917, оп. Документи військової кафедри, спр. Историческая справка военной кафедры, арк. не вказ.

Reforma systemu przysposobienia wojskowego w Związku Sowieckim

Na początku lat 60. XX w. rozpoczęto reformę wojskową, która miała na celu znaczne zredukowanie sił zbrojnych i udoskonalenie wyposażenia wojskowego. 15 stycznia 1960 r. przyjęto prawo „O nowym znaczącym zmniejszeniu Sił Zbrojnych ZSRS” („Про новое значное сокращение Збройних Сил СРСР”)³²: w kraju stopniowo zmniejszono liczbę wojskowych oddziałów i uczelni, a co za tym idzie liczebność wojsk. Reforma objęła również katedry wojskowe w cywilnych szkołach wyższych. Tak duża liczba katedr była zwyczajnie niepotrzebna, dlatego też w ciągu 1961 r. po przyjęciu postanowienia Komitetu Centralnego Komunistycznej Partii Związku Sowieckiego i Rady Ministrów ZSRS № 18-8 z 5 stycznia 1961 r. w wielu szkołach rozpoczęto likwidację katedr wojskowych.

Udało się dowiedzieć, że we Lwowie katedry wojskowe pozostały jedynie na Lwowskim Uniwersytecie Państwowym oraz w Instytucie Politechnicznym i Instytucie Medycznym. Jednak zgodnie z rozkazem ministrów obrony oraz szkolnictwa wyższego i średniego ZSRS № 15cc z 3 lutego 1961 r.³³ katedra wojskowa na Lwowskim Uniwersytecie Państwowym przeszła od 20 marca 1961 r. na kształcenie w ramach jednego profilu przysposobienia – pracownika politycznej specpropagandy³⁴. Przechodzili go tylko studenci Wydziału Języków Obcych, co znacząco zredukowało obsadę katedry i liczebność kształconych tam oficerów rezerwy.

W innych lwowskich instytucjach katedry wojskowe zawiesiły działalność 1 marca 1961 r.³⁵, a zwolnieni wykładowcy likwidowanych katedr przeszli do dyspozycji wydziału kadr Karpackiego Okręgu Wojskowego. Całe wyposażenie, broń i sprzęt techniczny należący do katedr wojskowych uczelnie przekazywały do okręgu wojskowego³⁶.

Wnioski

W okresie powojennym w szkołach wyższych Lwowa stworzono nowy sowiecki system oświaty, który obejmował element militarny: studenci równocześnie otrzymywali oprócz wykształcenia zawodowego specjalność wojskową i stopień oficera rezerwy.

³² Закон СССР от 15.01.1960 г. „О новом значительном сокращении Вооруженных Сил СССР”, [on-line:] <http://www.consultant.ru/cons/cgi/online.cgi?req=doc&base=ESU&n=41980#09143914346836535> (dostęp: 19 XI 2020).

³³ ДАЛО, ф. Р-2052, оп. 1, спр. 73, арк. 25.

³⁴ ДАЛО, ф. Р-119, оп. 23, спр. 303, арк. 1.

³⁵ Zgodnie z listem Ministerstwa Specjalnego Szkolnictwa Wyższego i Średniego USRS z 25 lutego 1961 r. № 35/245 do dyrektorów/rektorów szkół wyższych w USRS, który zawierał informacje o likwidacji katedr wojskowych na niektórych uczelniach od 1 marca 1961 r. ДАЛО, ф. Р-2052, оп. 1, спр. 73, арк. 23-25.

³⁶ Ibidem.

Edukacja wojskowa prowadzona przez cywilne szkoły wyższe była korzystna dla państwa, bowiem odpowiadała trzyletniej średniej szkole wojskowej, ale z mniejszą liczbą godzin i odpowiednio mniejszymi kosztami.

Powstanie i rozwój sowieckiego systemu oświaty wojskowej, utworzenie wojskowych wydziałów, instytucji i organów kierowniczych we Lwowie bezpośrednio wpłynęły na napływ dużej liczby wojskowych, głównie narodowości rosyjskiej, którym zapewniono stanowiska pracy i mieszkania. Ten moment był jednym z czynników zmiany narodowego i socjalnego składu ludności powojennego Lwowa.

Skład oficerski w katedrach wojskowych, a także programy i profile nauczania były zlecane przez wyższe sowieckie kierownictwo zgodnie z wymogami czasu. O ile w latach 40. XX w., pod koniec wojny niemiecko-sowieckiej, odczuwano brak średniego dowództwa w armii, o tyle do końca lat 50., wraz z technicznym przebrojeniem armii, a także ze względu na ówczesne realia polityczne, liczebność wojska została zrewidowana. Dlatego w okresie reformy wojskowej z początku lat 60. XX w., mającej na celu zredukowanie armii, zniknęło zapotrzebowanie na niektóre katedry wojskowe, jednakże nie dotyczyło to katedr, które przygotowywały oficerów specjalności technicznych, specpropagandy i służby medycznej.

Z języka ukraińskiego przetłumaczył Adam Świątek

Bibliografia

Źródła archiwalne:

Архів Львівського національного університету імені Івана Франка (Архів ЛНУ ім. І. Франка):

- ф. Р-119: Львівський державний університет імені Івана Франка,
оп. 1 о/с, спр. 2442, 4225, 4254.
оп. 3, спр. 1, 29, 30, 143, 161, 173.

Архів Національного університету „Львівська Політехніка” (Архів НУ „ЛП”):

- ф. Р-120: Львівський політехнічний інститут,
оп. 4, спр. 8.
оп. 31-л, спр. 1, 2, 5, 10, 15, 20, Контрольний список научных работников на 1 октября 1961 г., 240.

Архів Львівського національного аграрного університету (Архів ЛНАУ):

- ф. Р-1917: Львівський державний сільськогосподарський інститут,
оп. 22 о/с, спр. 2, 6.
оп. Відділ кадрів. спр. 4, 12, 21.
оп. Документи військової кафедри, спр. Историческая справка военной кафедры.

Архів Львівського державного університету фізичної культури імені Івана Боберського (Архів ЛДУФК ім. І. Боберського):

- ф. Р-2070: Львівський інститут фізичної культури,
оп. Відділ кадрів, спр. Штатний формуляр преподавательского персонала на 1947-1948 уч. г., Штатний формуляр преподавательского персонала на 1948-1949 уч. г.
оп. 8, спр. 612, 684.
оп. 1 л-с, спр. 4643.

Державний архів Львівської області (ДАЛО):

- ф. П-4: Львівський міський комітет Компартії,
оп. 1, спр. 187, 315.
ф. Р-119: Львівський державний університет імені Івана Франка,
оп. 23, спр. 11, ДАЛО, 267, 303.
ф. Р-120: Львівський політехнічний інститут,
оп. 5, спр. 2.
оп. 12, спр. 139.
ф. Р-184: Львівський торговельно-економічний інститут,
оп. 2, спр. 72.
ф. Р-2052: Український поліграфічний інститут,
оп. 1, спр. Історична довідка, 8, 73.
оп. 6, спр. 41.

Opracowania:

- Попов А., *Кафедры военные в гражданских высших учебных заведениях*, [w:] *Советская военная энциклопедия в 8 т.*, т. 4: *К-Л*, Москва 1977, s. 126-127.
Фильков С., *Система военной подготовки в гражданских вузах. Теория и практика функционирования и совершенствования. Монография*, Москва 2002, s. 229.

Dokumenty normatywne i prawne:

- Закон СССР от 15.01.1960 г. „О новом значительном сокращении Вооруженных Сил СССР”, [on-line:] <http://www.consultant.ru/cons/cgi/online.cgi?req=doc&base=ESU&n=41980#09143914346836535> (dostęp: 19 XI 2020).
Постановление СНК СССР № 413 от 13.04.1944 г. „О военной подготовке студентов высших учебных заведений”, [on-line:] http://militera.lib.ru/docs/da/nko_1943-1945/10.html (dostęp: 20 XI 2020).
Постановление Совета Министров СССР № 251 от 21.03.1961 г. „Об утверждении положения о высших учебных заведениях СССР”, [on-line:] <http://docs.cntd.ru/document/9053534> (dostęp: 20 IX 2020).
Приказ заместителя Народного комиссара обороны СССР № 75 от 30.05.1944 г. „О военной подготовке студентов высших учебных заведений”, [on-line:] http://militera.lib.ru/docs/da/nko_1943-1945/10.html (dostęp: 10 XI 2020).

Лариса Шелестак, Становлення радянської системи військової підготовки на базі цивільних вищих навчальних закладів Львова (1944-1961)

Подано інформацію про відновлення та відкриття вищих навчальних закладів у Львові в ході завершення Другої світової війни та у перші повоєнні роки. Автор акцентує увагу на тому, що відновлені ВНЗ були уже частиною радянської освітньої системи, де згідно із Постановою РНК СРСР №413 від 13 квітня 1944 р. «Про військову підготовку студентів вищих навчальних закладів» вводилось обов'язкове військове навчання студентів. Основним завданням військових кафедр була військова підготовка студентів. Проте, зауважуємо, що офіцери військових кафедр також брали активну участь в оборонно-масовій, політико-пропагандистській та виховній роботі навчальних закладів. Автор подає просопографію офіцерів – викладачів військових кафедр, та наголошує, що укомплектування військових кафедр ВНЗ особовим складом відбувалось за достатньо складною схемою, що було зумовлено їхнім одночасним підпорядкуванням військовим і цивільним відомствам. Упродовж 1944-1991 рр. військові кафедри із певними відмінностями та із різною тривалістю діяли в кожному цивільному вищому навчальному закладі Львова, однак більшість цих кафедр була ліквідована до 1961-1962 н. р. в ході військової реформи.

Ключові слова: військовий вишкіл, цивільні вищі навчальні заклади, офіцери запасу, військова кафедра, Прикарпатський військовий округ

Larysa Shelestak, Establishment of the Soviet System of Military Training in Civil Higher Educational Institutions of Lviv (1944-1961)

This article presents information about the restoration, establishing and opening of higher education institutions in Lviv during the last period of the Second World War and in the first postwar years. The author underscores that the restored universities were already part of the Soviet educational system. According to the Decree of the Council of People's Commissars of the Soviet Union No. 413 of 13 April 1944, the military training of students of higher education institutions was introduced. The main task of the military departments was the military training of students. However, in our research we indicate that the officers of these departments also took an active part in the mass defense, political propaganda and educational work of the universities. The author presents the prosopography of officers, and points to the complex scheme of staffing in the military departments of higher educational institutions, which was the effect of simultaneous subordination of these officers to military and civilian departments. During 1944-1991, the military departments with some differences operated in each civilian higher educational institution in Lviv, but most of these departments were liquidated by 1961-1962 during the military reform.

Keywords: military training, civilian higher educational institutions, reserve officers, military department, The Carpathian Military District